

Vaivaiset ja vaie(nne)tut toiseuden kulttuurisina reflektioijina

Jutta Ahlbeck, Päivi Lappalainen, Kati Launis, Kirsi Tuohela & Jasmine Westerlund (toim.): Kipupisteissä. Sairaus, kulttuuri ja modernisoitua Suomi. Turku: Utukirjat, 2015. 306 s. ISBN 978-951-29-6040-8.

Osuvasti nimetty *Kipupisteissä*-artikkelikokoelma käsittelee mielen ja ruumiin kipua ja tuskaa Suomessa 1870–1940-luvuilla kahdeksassa taiteen- ja kirjallisuudentutkimuksen sekä kulttuurihistorian alan artikkeleissa. Yksilöllistä kokemusta peilataan suhteessa arvoihin, maailmankuvaan ja kulttuuriin. Teos pyrkii tarkastelemaan sairautta ja sairaudeksi tulkittua käyttäytymistä koskevan puheen sekä kärsimykselle annettujen merkitysten avulla suomalaista kulttuuria. Aineistona kirjoittajat käyttävät omaelämäkerrallista ja kaunokirjallisuutta, kuvataidetta, kirjeenvaihtoa, ruumiinavauspöytäkirjoja sekä potilasasiakirjakokonaisuuksia.

Keskiössä ovat yleinen sairaalloisuus tai heikkous sekä mielen sairaus ja alkoholismi, myös kietoutuneina yhteen. Sairaalloisuus on usein elämänmittainen prosessi – sekä kokijansa projekti – ja kietou-

tuu luonnolliseksi osaksi yksilön persoonaa, identiteettiä ja elämäntarinaa tuoden samalla esille epäluonnollisuuden, vajuuden ja vähäosaisuuden. Fiktiivinen sekä omakohtainen sairauden ja kärsimyksen esitys nivotaan artikkeleissa osaksi yhteiskunnallista keskustelua sekä yhteiskuntaluokkien ja sukupuolten määrittelyä.

Aineistoissa sairauden heikentämä ihminen ilmenee ja esitetään usein puutteellisena. Hän jää sairavuoteeseen, suljettuun huoneeseen tai parantolaan, ulkopuoliseksi toisten – paitsi ehkä hoivaavan äidin – elämästä ja yhteiskunnasta. Hänellä ei ole voimia, eikä usein myöskään oikeutta, elämään täysivaltaisena yhteiskunnan jäsenenä. Tämä tosin paikoin koskee myös yleisesti alempia yhteiskuntaluokkia ja naisia, jotka osin marginalisoidaan samaistamalla heidät sairauteen. Samalla sairaus kuitenkin tarjoaa väylän itseilmaisuuksiin ja vapauteen. Kirjoittajat tulkitsevatkin sairauden paikoin juuri itsen ja vapauden ilmaisuksi, mutta se nähdäkseni näyttäytyy myös pakopaikkana ja -keino. Sairauden takia muodostunut paikka: parantola, tulkitaan pakopaikaksi.

Artikkelit käsittelevät rinnakkain psyyken ja fyysisen ruumiin sairastumista, eivätkä toimittajat halua tehdä tiukkaa

erottelua näiden välille. Varsinkin yksilön kokemassa sairaudessa korostuu sairauden ja kärsimyksen psykosomaattisuus. Darian Leader ja David Corfield käsittelevät aihetta teoksessaan *Miksi ihmiset sairastuvat?* (2008), jossa he esittävät kuinka ihmismieli, muistot, tiedostamattoman mielen sanat ja uskomukset vaikuttavat fyysiseen oireiluun ja sairastamiseen. *Kipupisteissä*-teoksessa psyyken ja fyysisen yhteys ilmenee muun muassa 1900-luvun alussa esiin nousseena mielen-terveyskysymyksenä. Tosin mielen-terveyskysymykseen usein liitettyssä rotuhygieni-ajattelussa suunta oli fyysisestä psyykeen, toisin kuin nykyisissä psykosomatiikan keskusteluissa, joissa korostuu (tietoisien ja tiedostamattoman) mielen sisältöjen vaikutus fyysiseen sairastamiseen.

Maria Vainio-Kurtakko kysyy kahden vapaaherrattaren kirjeenvaihtoon perustuvassa artikkelissaan millaisen kehyksen avioliitto loi naisen terveydelle ja hyvinvoinnille. 1800-luvun lopun säätyläisnaisen yleisin tie itsenäisyyteen oli avioliitto. Sairaus puolestaan tarjosi rajallisen keinon hallita omaa elämää. Hermostuneisuus oli lähinnä säätyläisnaisille varattu yleisdiagnoosi, joka tosin liitettiin yleisesti naiseuteen ja naisen fysiologiaan, kuten hysteriakin

(*hystera* = kohtu). Hermostuneisuudella (ja hysterialla) oli vahva somaattinen perusta, eikä yleisdiagnoosi siten ollut välttämättä negatiivinen asia, vaan tarjosi mahdollisuuden toteuttaa itseä, itsenäisyyttä ja vapautta. Vainio-Kurtakko tiivistää tulkintansa aatelista feminiinistä sfääriä kuvaavaan lausahdukseen ”*Finn dig i det oundvikliga* – Sopeudu väistämättömään”. Lausahdus kuvastaa sitä rajallisen toiminnan ja itsenäisyyden mahdollisuutta, jota säästää turhautuminen, fyysinen ja henkinen pahoinvointi sekä tukahdutettu kapina.

Kirsi Tuohela puolestaan analysoi artikkelissaan mielen häiriintymisen kuvauksia suomalaisissa omaelämäkerroissa uskonnollisen ja psykiatrisen kielen risteämisen näkökulmasta. Tuohelan tutkimat kolme kirjoitusta 1910–30-luvuilta jäsentävät kirjoittajan miennuutta, mieltä ja sielua kirjoittamisen keinoin. Teksteissä sielu ja mieli näyttäytyvät eri olemustasoina, toisin kuin esimerkiksi 1900-luvun alun suomalaisessa sielutieteessä tai psykologiassa. Sen sijaan mieli ja ruumis eivät näyttäyty teksteissä erillisinä. Tuohela huomauttaakin hermotautien ja mielisairauksien rajan muuttuneen 1800–1900-luvun vaihteessa siten, että hermotauteja pidettiin somaattisina, jolloin

myös – usein yläluokkainen – hermosairas vältti mielisairaana stigmat.

Sielun ja mielen samaistaminen heijastelee nykyterveydenhuollossa vallalla olevaa psyko-fyysis-sosiaalista (tai biopsykososiaalista) lähestymistapaa, joka esitetään yksilön kokonaisuuden huomioksi. Lähestymistapa jättää sielullisen, henkisen, emotionaalisen ja/tai kulttuurisen huomiotta erillisinä olemustasoina sekä erottelee mielen ja ruumiin olemuksellisesti erillisiksi. Kuten Tuohelan tutkimat kirjoittajat, kokija ei kuitenkaan usein pysty tyhjentämään kokemustaan psyko-fyysis-sosiaaliseen. Terveystieteiden huomiotta jättämät olemustasot sekä toisaalta mielen ja ruumiin tiukka erottelu ovat kenties yhtenä syynä siihen, että Tuohelan tarkastelemat kirjoittajat eivät hakeudu psykiatriseen ammattihoitoon, vaan tukeutuvat muun muassa uskontoon avunlähteenä. Tuohela löytää 1930-luvun ulkopuolisuuden kuvauksia ja Hyvärin mielenterveyspotilaiden kokemuskertomuksia käsittelevää tutkimusta (2011) vertaamalla jatkumon 2000-luvulle asti ulottuvasta, Hyvärin esittämästä syrjäytymistä tuottavasta potilasurasta, jonka voi nähdä osana yksilön kokemuksen ja hoitokulttuurin välistä yhteensopimattomuutta.

Kuten teoksen toimittajat esittävät, Suomessa on 1900-luvun lopulta lähtien ollut olemassa sairauden kulttuurihistoriallinen tutkimussuuntaus nyky-yhteiskunnan sairastamisen ja vammaisuuden tutkimuksen rinnalla. Historiallinen ja taiteen tutkimus tarjoavat oivan keskustelukumppanin sosiologiselle tarkastelutavalle. Vuonna 2015 yhteiskuntapolitiikan alalta teoksella *Toivoton tappaus? Autoetnografia sairastumisesta ja kuntoutumisesta* väitellyt Päivi Rissanen tutki omaa mielisairauden hoitokemustaan kytkien tarkastelunsa muun muassa brittiläiseen kuntoutujien kokemustutkimukseen (*Service User Research* tai *Survivor Research*) ja pohtii sairautta ja siitä kuntoutumista suhteessa yhteiskunnallisiin hoitokäytäntöihin sekä mielisairauden merkityksellistämiseen. Rissanen selviytyminen ja kuntoutuminen toteutuvat hoitoprosessissa kokijan oman elämän asiantuntemuksen tunnustamisen ja osallistamisen keinoin. Vastaavasti *Kipupisteissä*-artikkeleiden aineistojen useat henkilöt vaativat oikeuttaan itseyteen ja itseilmaisuun, mitä ilmentää sairauden käyttäminen pahoinvoinnin ilmaisijana ja pakokeinona. Pahoinvointiin liittyvät tunteet ovat paitsi yksilöllisiä kokemuksia myös kulttuurisesti jaettuina. Teos onkin parhaimmillaan nivoessaan säälimättömyydestä myötätun-

toon ja pelosta toivoon kulkevia tunnerakenteita sairauspuheeseen.

Vaikka Rissanen huomioi väitöskirjassaan sukupuolen, se ei korostu *Kipupisteissä*-artikkeleiden tapaan. *Kipupisteissä*-teos tuo myös esille, että ylä-, keski- ja alaluokkaisten naisten sairastamiset ovat eri ilmiöitä, ja että toisaalta taas sama yhteiskuntaluokka häivyttää miehen ja naisen sairastamisen eroja suhteessa toisiin yhteiskuntaluokkiin, joskaan luokkarajat eivät rakenna täydellistä sairastamisen dikotomiaa, kuten toimittajat huomauttavat.

Sosiologiasta väitellyt Seppo Toiviainen on kirjoittanut omakohtaisen teoksen *Kantapöydän imu. Juoppokulttuuri valintana ja pakkona* (1997), jossa hän on ”yrittänyt harjoittaa itseanalyysin vaikeaa taitoa, panna [itsensä] julkisesti likoon”. Sama koskee myös *Kipupisteissä*-teoksessa analysoitujen omaelämäkertojen kirjoittajia. Heidän puheenvuoronsa ovat kommentteja yhteiskunnalliselle sairauden ja kärsimyksen järjestykselle. Sairauskokemuksen sanallistaminen – oli se julkista (taidetta) tai yksityistä – on pyrkimys tehdä ymmärrettäväksi osin piiloon jäävää ilmiötä, jolla on yksilöllisen ainutlaatuisuuden lisäksi aina myös

laajempi kulttuurinen ulottuvuutensa.

Toimittajat esittävät teoksen kantavaksi ajatukseksi monitieteisen dialogin ja laajan kulttuurisen analyysin. Artikkeleissa oli kuitenkin paikoin käytetty sellaista tieteenalakohtaista kieltä, joka ei välttämättä avaudu riittävästi monitieteiselle lukijakunnalle. Myös aineistosta tehdyt tulkinnat olivat paikoin hyvinkin suoraviivaisia enkä lukijana pystynyt aina löytämään riittäviä perusteita niille. Lukijana en aina myöskään vakuutunut kirjoittajan tulkintojen riittävästä yhteydestä ja yhdistämisestä käsiteltävän ilmiön aikaan ja paikkaan.

Syväluotaavalla tarkastelulla koelma kuitenkin avaa näkymän modernistuvaan suomalaiseen yhteiskuntaan, hoitokulttuuriin sekä sairastamisen ja terveyden poleemiseen määrittelyyn erityisesti sukupuoleen ja yhteiskuntaluokkaan liittyen. Pyrkimyksensä mukaisesti *Kipupisteissä* tekee uusia tulkintoja sairauden kulttuurisista merkityksistä ja tarjoaa oivallista luettavaa tuoreesta näkökulmasta sekä nykyaikaista että mennyttä suomalaista yhteiskuntaa, kulttuuria ja sairastamista ymmärtämään pyrkivälle lukijalle. Teos sopii siis laajalle ja monitieteiselle lukijakunnalle.

Annamaria Marttila